

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОГЛЯД НА ПИТАННЯ

THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY: A VIEW ON THE ISSUE

Афанасьєв Д.В., студент III курсу
факультету соціології та права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Кухарчук А.М., викладач кафедри господарського
та адміністративного права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття присвячена дослідженню загальнотеоретичних засад адміністративної відповідальності та формулюванню авторського визначення поняття «адміністративна відповідальність». Розглянуто сучасні погляди на поняття юридичної та адміністративної відповідальності в науці, окреслено питання застосування адміністративної відповідальності та значущість інституту адміністративної відповідальності для суспільства, яка визначає його подальший розвиток.

Особлива увага приділяється розгляду питання щодо сутності сприйняття інституту адміністративної відповідальності в умовах сучасності. Аналізуються моменти трансформації адміністративної відповідальності на сучасному етапі та формуються певні погляди та пропозиції щодо вдосконалення чинного адміністративно-деліктного законодавства та практики його застосування.

Інститут адміністративної відповідальності є важливим інститутом адміністративного права та поширеним засобом охорони громадського порядку, якому притаманні всі ознаки юридичної відповідальності. Цей вид юридичної відповідальності є одним із найбільш дієвих правових інструментів у боротьбі з наймасовішими протиправними діяннями, якими є адміністративні правопорушення. Такі правопорушення входять до широкого кола відносин, які регулюються, зокрема, адміністративно-правовими нормами, що і є їх головною особливістю. Вищезазначені правові відносини виникають щодо державного або громадського порядку, державного управління, контролю і нагляду як у внутрішній діяльності державного механізму, так і в позавідомчій, у сфері економіки, праці, протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, тощо.

Під дослідження також підпадає питання розмежування таких правових моментів, як інститут кримінальної та інститут адміністративної відповідальності. Крім того, зосереджується увага на історичних змінах, яких зазнала система органів, їх посадові та службові особи. Формуються власні ідеї та погляди щодо визначення поняття адміністративної відповідальності та чітка позиція стосовно необхідності вдосконалення законодавства.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, інститут адміністративної відповідальності, адміністративні стягнення, юридична відповідальність.

The article is devoted to the study of general theoretical principles of administrative responsibility and the formulation of the author's definition of "administrative responsibility". In particular, modern views on the concept of legal and administrative responsibility in science are considered, the application of administrative responsibility and the importance of the institution of administrative responsibility for society, which determines its further development, are outlined.

Particular attention is paid to the question of the essence of the perception of the institution of administrative responsibility in modern conditions. The moments of transformation of administrative responsibility at the present stage are analyzed and certain views and proposals on improvement of the current administrative-tort legislation and practice of its application are formed.

The institution of administrative responsibility is an important institution of administrative law and a common means of protecting public order, which has all the hallmarks of legal responsibility. This type of legal liability is one of the most effective legal instruments in the fight against the most widespread illegal acts, which are administrative offenses. Such offenses are part of a wide range of relations, which are governed, in particular, by administrative law, which is their main feature. The above-mentioned legal relations arise in relation to state or public order, public administration, control and supervision, both in the internal organizational activities of the state mechanism and extrajudicial, in the field of economics, labor, combating money laundering, etc.

The study also covers the issue of distinguishing between such legal issues as the institution of criminal liability and the institution of administrative liability. In addition, attention is focused on the historical changes that have taken place in the system of bodies, their officials and officials. They form their own ideas and views on the definition of administrative liability and a clear position on the need to improve legislation.

Key words: administrative responsibility, institute of administrative responsibility, administrative penalties, legal responsibility.

Слід зазначити, що в умовах сьогодення майже всі суспільні відносини підпадають під захист заходів адміністративної відповідальності. Захист суспільних відносин заходами адміністративної відповідальності зазвичай відбувається у сфері управлінського характеру, охорони громадського правопорядку та громадської безпеки, що безпосередньо пов'язано з боротьбою з різноманітними правопорушеннями у різних галузях суспільного життя.

Адміністративна відповідальність досліджується в багатьох наукових працях, навчальних посібниках, дисертаційних дослідженнях. Так, інститут адміністративної відповідальності досліджували В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, І. Голосніченко, Д. Голосніченко, З. Кисіль, В. Колпаков, О. Кузьменко та ін. Проте скільки б уваги не приділялось цьому питанню, воно й досі залишається актуальним. Варто звернути увагу на визначення поняття самої адміністративної відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності, який зумовлений особливостями правовідносин, у яких вона виникає. Це питання

визначається в науці по-різному, тому єдиного підходу до його розуміння нині немає. Проте перш ніж виокремити поняття адміністративної відповідальності, безумовно, проаналізуємо правову природу юридичної відповідальності загалом.

У науці існує декілька підходів до розуміння поняття «юридична відповідальність». Одне з них зводиться до реалізації санкції норми права – заходів правового примусу. Так, Р. Енгарбарян та Ю. Краснов зазначають, що юридична відповідальність – це використання щодо дієздатних осіб, які порушили закон, заходів державного примусу у формі позбавлень особистого, організаційного або майнового характеру [1, с. 233]. На думку М. Матузова та О. Малька, юридична відповідальність – це один із видів соціальної відповідальності індивіда, ключовою особливістю якого є те, що вона пов'язана з порушенням юридичних норм, за якими стоїть апарат примусу держави [2, с. 443].

Обґрунтованим убацьється визначення юридичної відповідальності як передбачених законом виду та міри дер-

жавно-владного (примусового) зазнання особою втрати благ особистого, організаційного та майнового характеру за вчинене правопорушення [3, с. 464].

Деякі дослідники визначають поняття юридичної відповідальності через осуд суспільства до особи правопорушника. Наприклад, М. Фарукшін указує на те, що передумовою настання юридичної відповідальності є суспільний осуд правопорушника [4, с. 14].

Визначення юридичної відповідальності у широкому її розумінні надається Ю. Кривицьким, який стверджує, що юридична відповідальність – це нормативний, гарантований і забезпечений державним переконанням або примусом юридичний обов'язок щодо дотримання та виконання норм права, реалізований у правомірній поведінці суб'єктів права, що схвалюється або заохочується державою, а у разі його порушення – обов'язок правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру [5, с. 383–384].

У загальній теорії права виокремлюють такі ознаки юридичної відповідальності: забезпечується державним примусом; настає за вчинення правопорушення; пов'язана з громадським (суспільним) осудом; виражається в певних негативних наслідках для правопорушника особистого, майнового, організаційно-фізичного характеру; втілюється в процесуальній формі [6, с. 224].

Таким чином, у термін «юридична відповідальність» подеколи вкладається різний зміст, але найбільш часто маються на увазі обов'язок та покарання [7, с. 41]. У першому разі мова ведеться про активний аспект відповідальності, в якому вона виступає як усвідомлення особою свого місця в суспільстві, своєї ролі в суспільному прогресі, особистої участі в справах держави [8, с. 128]. У другому – про ретроспективний аспект (як відповідальність за діяння, що мало місце в минулому). В цьому разі вона полягає, з одного боку, у зазанні особою несприятливих наслідків своєї поведінки, а з іншого – у завданні цій особі певних позбавлень та обмежень, адекватній негативній реакції суспільства на її вчинок [7, с. 41].

Проаналізуємо підходи в літературі щодо визначення поняття «адміністративна відповідальність».

Так, професор В. Колпаків стверджує, що адміністративна відповідальність – це примусове (з додержанням установленної процедури) застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які здійснені правопорушником [9, с. 76].

Ю. Битяк, В. Зуй під адміністративною відповідальністю пропонують розуміти накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що спричиняють для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [10, с. 170].

У науці також висловлена думка, що адміністративна відповідальність – це реалізація адміністративно-правових санкцій, застосування адміністративних стягнень. Суть адміністративної відповідальності полягає у впливі, що чинять уповноважені органи або посадові особи на громадянина, який учинив адміністративне правопорушення, і тягне за собою негативні для правопорушника наслідки морального (попередження), матеріального (штраф) або особистого характеру (адміністративний арешт) [11, с. 41].

Особливістю поглядів науковців сучасності щодо поняття та сутності адміністративної відповідальності є те, що вони виходять далеко за межі розуміння та поглядів теоретиків ХХ сторіччя, оскільки дотепер сутність адміністративної відповідальності поєднувалась із негативною реакцією держави на протиправні вияви, де до осіб, які були визнані винними, застосовувались адміністративні санкції (з обов'язковим вживанням правопорушників за неправомірні дії перед відповідними державними орга-

нами або службовими особами, а в деяких випадках звітування відбувалось і перед громадянами) [12, с. 156].

Протягом 1991–2001 рр. адміністративні стягнення застосовували до осіб, які вчиняли діяння, які підпадали під ознаки злочину, а вже після прийняття у 2001 р. нового Кримінального кодексу України виникли зміни, які вплинули на розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, що посприяло правильній кваліфікації дії та притягнення особи до відповідальності.

Змін зазнала і система органів, їх посадових та службових осіб, які мають певні права та обов'язки, а також наділені певними повноваженнями щодо розгляду правопорушень адміністративного характеру та застосування адміністративних стягнень до осіб, винних у вчиненні правопорушення. Враховуючи постійні зміни у правовій системі держави, деякі вповноважені органи, їх посадові та службові особи були позбавлені цих повноважень. Прикладом цього є вчинення масових правопорушень та воєнних злочинів на території України під час подій Майдану 2013–2014 рр. та окупації частини території, що має супроводжуватись цілеспрямованим установленням винних осіб, невідворотним притягненням до відповідальності. Крім того, йдеться також про притягнення до відповідальності посадових осіб за здання інтересів нації, що призвело до окупації АР Крим, частини Луганської, Донецької областей, а також відшкодування завданої шкоди державі внаслідок вчинення масштабних корупційних дій.

Злочини проти громадян та держави набули масового характеру, тоді як притягнення до відповідальності винних осіб є поодинокими. Однак слід указати на створення додаткових нормативно-правових можливостей притягнення до відповідальності основних суб'єктів [13]. Проте ці зміни не тривали довго, тому сьогодні система органів, їх посадових та службових осіб, уповноважених розглядати адміністративні правопорушення, зазнала значних розширень.

Деякі вчені визначають адміністративну відповідальність як відносини, які виникають між органами виконавчої влади та фізичними чи юридичними особами щодо вчинення останніми протиправних діянь та які полягають у застосуванні передбачених в адміністративному порядку законом стягнень [14, с. 167].

У науці існує думка стосовно того, щоб уважати адміністративну відповідальність окремою галуззю права – адміністративним деліктним правом [9, с. 7]. Уважаємо, що таке твердження базується на тому, що дуже велика кількість суспільних відносин захищаються заходами адміністративної відповідальності. Адміністративно-деліктні відносини не є винятком.

На основі практичних застосувань адміністративно-деліктного законодавства та робіт науковців можна дійти висновку, що доля адміністративно-деліктного права в правовій системі України є не досить визначеною. Тобто сьогодні є погляди стосовно ліквідації інституту адміністративно-деліктного права в процесі його формування, а є й погляди стосовно його подальшого розвитку в системі адміністративного права. І це не дуже приємно, оскільки така нерішучість погано впливає на ефективність не лише адміністративної юрисдикції, а й усієї правової системи в цілому. Вважаємо, що таке питання може стати предметом подальших досліджень.

Іншою думкою, яка існує в науці, є виокремлення інституту адміністративної відповідальності в окрему галузь права [14, с. 168]. Така ідея не є новою, але вона заслуговує на самостійне та незалежне існування.

Натепер цей інститут порівнюють також із кримінальним правом [14, с. 168]. При цьому слід зазначити, що адміністративні стягнення та підстави їх застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, є менш суворими, але й адміністративні проступки є менш суспільно небезпечними, ніж злочини. Адміністративні проступки

можна вважати більш суспільно шкідливими, ніж суспільно небезпечними. Як правило, адміністративна відповідальність не тягне судимості, але ми не можемо виключати каральний характер адміністративних функцій.

З огляду на вищевказане, зауважимо, що вдосконалення системи адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення є дуже важливим питанням. Деякі адміністративні стягнення, передбачені КпАП України, є досить м'якими і не відповідають масштабам небезпечних наслідків, які завдаються особами, які вчинили адміністративне правопорушення. Однією з трансформацій, яка є не менш важливою за попередні, є вдосконалення системи адміністративних стягнень, що відіграють безпосередню роль форми реалізації адміністративної відповідальності за рахунок розширення кількості адміністративних стягнень.

Висновки. На підставі вищевикладеного доходимо до висновку, що адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, яка побудована на реагуванні держави та застосуванні вповноваженими органами, їх посадовими та службовими особами стягнень адміністративного характеру до фізичних та/або юридичних осіб, які вчинили адміністративні правопорушення. У процесі дослідження виокремлено проблему того, що адміністративні стягнення містяться в різних за юридичною силою нормативно-правових актах, що не відповідає правовій визначеності демократичної держави. Отож, незважаючи на те, що законодавство у сфері адміністративної відповідальності є кодифікованим, це ще раз підтверджує, що воно потребує вдосконалення, змін та систематизації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енгабарян Р.В., Краснов Ю.К. Теория государства и права : учеб. пособ. Москва, 1999. 360 с.
2. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права : учеб. 4-е изд., испр. и доп. Москва, 2015. 528 с.
3. Скакун О.Ф. Теория держави і права: підруч. / Пер. з рос. Харків, 2001. 656 с.
4. Фарушкин М.Х. Свобода воли и юридическая ответственность. *Вестник Московского Государственного Университета*. 1965. № 1. С. 12–18.
5. Теорія держави та права: підруч. / За заг. ред. Є.О. Гіди. Київ, 2011. 576 с.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Київ, 1994. 459 с.
7. Т. Б. Грек Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види. *Адвокат*. №10 (121), 2010. С. 41-45.
8. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.
9. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (*адміністративно-деліктне право*) : навч. посіб. Київ. Юрінком Інтер, 2008. С. 256. URL: <https://yurincot.com/files/content/Kolpakov-Admin-Vidrov.pdf> (дата звернення: 02.02. 2021).
10. Адміністративне право України: Підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 543-544. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5-%D0%91%D0%B8%D1%82%D1%8F%D0%BA.pdf> (дата звернення: 14.02.2021).
11. Адміністративне право: навчальний посібник / В.В. Серета, З.Р. Кісіль, Р.-В.В. Кісіль. Львів : ЛьвДУВС, 2014. С. 520. URL: https://www.businesslaw.org.ua/wp-content/Adm_gravo_iviv.pdf (дата звернення: 08.02.2021).
12. Гуржій Т.О. Перспективи розвитку адміністративно-деліктного законодавства України. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3. С. 156–158. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/400-Article%20Text-670-1-10-20190419.pdf> (дата звернення: 28.03.2021).
13. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1689-18> (дата звернення: 20.03.2021).
14. Комарницька І. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*, 2018. № 894. С. 165–170. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17876/28.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).